

de schilders van

Donggen

W BOOKS

de schilders
van

Donggen

Ron Dirven & Monique Rakhorst

Met bijdragen van Helma van der Holst

WBOOKS EN STEDELIJK MUSEUM BREDA

De ontdekking van Dongen 10

Romantisch landschap 42

Het dorp 58

De heks van Dongen 88

Van Goghs inspiratie 122

De Aardappeleters 126

Oude ambachten 140

Modernisering 174

INDEX 178 LITERATUURLIJST 179 COLOFON 180

< Pagina 2: detail van afb. 29

1. **Jacob Kuiper**, *Kaart van de gemeente Dongen*, 1866, Uitgave van Hugo Suringar Leeuwarden, Stedelijk Museum Breda

voor-

DE SCHILDERS VAN DONGEN

Op een steenworp van Breda ligt Dongen. Tegenwoordig is dat een stad met meer dan 25.000 inwoners, maar in de 19e eeuw was het nog een dorp. Armoede hield de bevolking in haar greep en bestendigde een traditionele agrarische cultuur. De bebouwing was opgenomen in de natuurlijke omgeving met heidevelden en zandduinen. De natuur was ook de maat voor de snelheid - of liever: de traagheid - waarmee het leven zich voltrok.

Het oude Dongen zou spoorloos zijn verdwenen, verdronken in de maalstroom van de vooruitgang, als het niet tijdig was ontdekt door vooraanstaande kunstenaars. De eerste was Constant Huijsmans, tekenleraar aan de Koninklijke Militaire Academie in Breda. Daarna volgde August Allebé, die zijn schetsen in zijn Amsterdamse atelier uitwerkte tot schilderijen. In het spoor van Allebé wisten ook Jozef Israëls, voorman van de Haagse School, en de Duitse kunstenaar Max Liebermann hun weg naar Dongen te vinden.

Stedelijk Museum Breda heeft in zijn collectie een klein meesterwerk van Liebermann, *De spinster in Dongen* uit 1880. De geportretteerde vrouw is de bejaarde 'Pietje Verhoef'. Voor de meeste kunstenaars die het dorp bezochten, verpersoonlijkte zij het lokale verbond tussen zuiverheid, schoonheid en eenvoud. Ook van Allebé bevinden zich twee fraaie Dongense schilderijen in onze museumcollectie. Recent kon daaraan *Het kleine Sint-Jorisgilde te Dongen* worden

toegevoegd, waarvan zich een voorstudie bevindt in de collectie van het V&A in Londen.

Het is de grote verdienste van de collega's van het inmiddels opgeheven Breda's Museum dat 'de schilders van Dongen' een prominente plek innemen in de collectie. Zij hebben Dongen herontdekt en op de kaart gezet als een van de vroegste kunstenaarsdorpen in Nederland. Sindsdien heeft een aantal studies en tentoonstellingen de waardering voor het werk van de betrokken kunstenaars verder vergroot.

Door middel van deze publicatie heeft Dongen definitief een plaats gekregen in de canon van Nederlandse kunstenaarsdorpen, tussen Oosterbeek, Laren en Domburg. We hopen dat het boek bijdraagt aan de culturele identiteit van West-Brabant en de bekendheid van Breda als centrum voor beeldende kunst.

De lezer mag zich koesteren aan de verfijnde nostalgie, maar kan zich ook afvragen wat de verloren wereld van Dongen betekent voor de toekomst. Onderliggende thema's als de relatie tussen mens en natuur, ambachtelijkheid en gezamenlijkheid bieden in elk geval voldoende stof tot nadenken.

Dingeman Kuilman
Algemeen directeur Stedelijk Museum Breda

inleiding

DE SCHILDERS VAN DONGEN

Het Noord-Brabantse Dongen was een van de vroegste kunstenaarsdorpen van Nederland. In de 19e eeuw trokken schilders als August Allebé, Jozef Israëls, Max Liebermann, Albert Neuhuys, Suze Robertson en Jan Veth naar het dorp met zijn inlandse duinen, machtige bossen en pittoreske boerderijen. Ze vonden er een beeld van het ‘oude Holland’ middenin Brabant. Deze taferelen werden bijzonder populair.

Aan de basis van hun interesse lag een sterk gevoel van nostalgie. De afscheiding van België (1830) en de onzekerheden van de moderne tijd brachten een hang naar vroeger teweeg. Met heimwee werd teruggekeken naar de glorie van de Gouden Eeuw. Daarom gingen men op zoek naar beelden die daaraan herinnerden. Een van de ontdekkers van Dongen was Constant Huijsmans, tekenleraar aan de militaire academie in Breda. Hij ontwikkelde een lesmethode landschapsteken en schilderde bij Dongen militairen op bivak. Een bevriende leraar en kunstenaar uit Delft, Willem Hendrik Schmidt, werd zo enthousiast dat hij zomers met zijn leerlingen, onder wie de kunstenaar Christoffel Bisschop, naar Dongen trok om naar de natuur te werken.

Het dorp raakte in de loop van de 19e eeuw steeds bekender. Toonaangevende schilders trokken ernaartoe om tekeningen en schilderijen te maken van de ongepte natuur en oude boerderijen. De omgeving lokte ook talrijke veeschilders. Om de plek goed te door-

gronden verbleven ze soms een tijdlang in de herberg van ‘Vrouw Muskens’.

Toen meer interesse ontstond voor binnenhuizen en volkstaferelen vonden ze onder de inwoners van Dongen de meest excentrieke types. August Allebé ontdekte hier zijn ‘toverkol’. De oude boerin met haar karakteristieke witte muts werd een geliefd model. Petrus van der Velden, Max Liebermann, Albert Neuhuys en Suze Robertson beeldden haar af als ‘toverkol’, kromgebogen over haar handwerk, aan het spinnenwiel, als waarzegster of sjouwend met een takkenbos.

Ook oude ambachten van thuiswevers, kantklosters en schoenmakers werden afgebeeld. De Duitser Max Liebermann schilderde in Dongen een *Schoenmakerswerkplaats*, waarvoor hij op de Parijse Salon werd geprezen vanwege de impressionistische stijl. Jozef Israëls vond hier het motief voor zijn *Boerengezin aan de maaltijd*. Dit werk inspireerde Vincent van Gogh toen hij zijn beroemde versie schilderde van *De Aardappeleters*.

Reeds voor het begin van de 20e eeuw maakte de modernisering een einde aan de schilderachtigheid van Dongen. Kunstenaars trokken voortaan naar andere plekken en Dongen raakte als schildersdorp in vergetelheid. De talrijke kunstwerken in deze publicatie brengen de herinnering eraan echter weer tot leven.

4. **Jacobus Carolus Huijsmans**, *Gezicht op Breda vanuit het noordoosten*, 1833, olieverf op doek, 59 x 80,5 cm, Het Noordbrabants Museum 's-Hertogenbosch

< 23. Portret van Christoffel
Bisschop, foto, Particuliere collectie

Na het overlijden van W.H. Schmidt ging Christoffel Bisschop met zijn medeleerling Desiré Oscar Léopold von Franckenberg en Proschlitz opnieuw naar Dongen. De criticus Jan Frederik van Someren schreef hierover: *'Deze kunstbroeders, in 1849 Den Haag wegens de heerschende cholera ontvluchtende, en van plan naar België de wijk te nemen, lieten zich te Dongen neêr, verleid door de pittoreske wevershuisjes, aan het Eind van Dongen gelegen, de hupschheid der kasteleines uit „De Posthoorn” en de gemakkelijke wijze, waarop zij daar, in vergelijking met andere dorpen, aan de behoefte van den stoffelijken mensch konden voldoen.'*

Buiten motieven voor schilderijen verzamelde Bisschop in Dongen ook tal van antieke meubels die hij bij de boeren voor een habbekrats opkocht.

> 24. **Christoffel Bisschop**,
Studie boereninterieur, ca. 1849,
olieverf op paneel, 35 x 29 cm,
Particuliere collectie

'ALS MEN OUD WORDT'

Volgens de criticus N.H. Wolf heeft Jozef Israëls het model 'Piet uit de Biezen' herhaaldelijk afgebeeld. Jan Veth noemde haar naam in relatie tot het werk '*Als men oud wordt*'. Een oude boerin warmt zich aan het haardvuur. De klok aan de muur tikt de tijd weg. De symbolische betekenis van de klok voor het naderen van het levenseinde keert ook terug in werken van Allebé en Suze Robertson.

< 72. **Jozef Israëls**, '*Als men oud wordt*', ca. 1883, pentekening op papier, 23,5 x 19,5 cm, Rijksmuseum Amsterdam

> 73. **Jozef Israëls**, '*Als men oud wordt*', ca. 1883, olieverf op doek, 160,5 x 110,2 cm, Gemeentemuseum Den Haag

101. **Vincent van Gogh**,
Naaiende vrouw, 1881, gewas-
sen tekening, 59,7 x 44,8 cm,
Kröller-Müller Museum

Van Gogh deelde met Max Liebermann de interesse voor het eenvoudige handwerk dat ze aantreffen in Brabant. Hoewel Vincents moeder al beschikte over een modern naaimachine, tekende hij liever vrouwen die met naald en draad in de weer waren.

De vrouw op deze tekening uit 't Heike bij Etten-Leur draagt een ondermuts die traditioneel gedragen werd onder de zogenaamde Baroniemuts, die ook in Dongen tot de klederdracht behoorde.

> 102. **Vincent van Gogh**,
Naaiende vrouw, 1881, gewas-
sen tekening, 62 x 47,2 cm,
Kröller-Müller Museum

colofon

De schilders van Dongen verschijnt ter gelegenheid van de tentoonstelling 'De heks van Dongen - Een kunstenaarsdorp in de 19e eeuw' in Stedelijk Museum Breda, van 12 oktober 2019 t/m 26 januari 2020.

UITGAVE

WBOOKS, Zwolle
info@wbooks.com
www.wbooks.com

Stedelijk Museum Breda
info@stedelijkmuseumbreda.nl
www.stedelijkmuseumbreda.nl

TEKST

Ron Dirven & Monique Rakhorst, met bijdragen van Helma van der Holst

VORMGEVING

Miriam Schlick (omslag en basisontwerp)
Lori Lenssinck (binnenwerk)

Mogelijk gemaakt dankzij bijdragen van:
De Mastboom-Brosens Stichting
Stichting Gifted Art

© 2019 WBOOKS Zwolle / Stedelijk Museum Breda / de auteurs

 WBOOKS

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten met betrekking tot de illustraties volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

Van werken van beeldende kunstenaars aangesloten bij een CISAC-organisatie is het auteursrecht geregeld met Pictoright te Amsterdam.

© c/o Pictoright Amsterdam 2019.

ISBN 978 94 625 8361 0
NUR 646

OOK IN DEZE REEKS

Schilderkunst in Laren
Rondom de Bergense School
De schilders van De Ploeg
De schilders van Domburg
De schilders van Drenthe
De schilders van Staphorst
De schilders langs de IJssel
Nunspeet schildersdorp
De schilders van de Veluwezoom
Barbizon van het Noorden

**Stedelijk
Museum
— BREDA**

Het Noord-Brabantse dorp Dongen was in de negentiende eeuw een geliefd schildersdorp. Kunstenaars kwamen van heinde en verre om hier studies te maken van het landschap en haar bewoners. Dongen was al vroeg in trek. In de romantische periode zochten schilders er de ongerepte natuur, oude boerderijen en het bijzondere duinlandschap. De omgeving lokte ook talrijke veeschilders.

Toen meer interesse ontstond voor binnenhuizen en volkstaferelen vonden ze onder de inwoners van Dongen de meest excentrieke types. August Allebé ontdekte hier zijn 'toverkol'. De oude boerin met haar karakteristieke witte muts stond tevens model voor Petrus van der Velden, Max Liebermann, Albert Neuhuys en Suze Robertson.

Ook oude ambachten werden vaak afgebeeld. De Duitser Max Liebermann schilderde in Dongen een *Schoenmakerswerkplaats*, waarvoor hij op de Parijse Salon werd geprezen vanwege de impressionistische stijl. Jozef Israëls vond hier het motief voor zijn *Boerengezin aan de maaltijd*. Dit werk inspireerde Vincent van Gogh toen hij zijn beroemde versie schilderde van *De Aardappeleters*.

In *De schilders van Dongen* (geschreven door Ron Dirven en Monique Rakhorst, en met bijdragen van Helma van der Holst) passeren deze en andere kunstenaars uit binnen en buitenland allemaal de revue.

60

